

נולדתי בעיר קובל בשנת 1923. אבא שלי, מרדכי-מוטק, היה חייט. במלחמת העולם הראשונה אבא היה חייל בצבא הרוסי ונפל בשבי אצל האוסטרים. אבא בקושי פירנס את המשפחה. גרנו בדירה צנועה. אמא, לאה, היתה עקרת-בית. לא היו סבא וסבתא. שני ההורים היו יתומים. היינו מסורתיים. אמא – למרות שהיתה יתומה – היתה מאוד מסורתית. את החגים חגגנו לפי המסורת. הלכנו לבית הכנסת עם אבא. אהבתי את החזן והמקהלה. בחגים ביקרנו את המשפחה.

היינו חמישה ילדים. אחות, שיינדל (יפה בעברית) מבוגרת ממני בשנתיים ואח, יוסף, צעיר ממני בשנתיים. בתור ילדים למדנו בבית ספר כללי עד שבאו הסובייטים. בית ספר ממשלתי בשפה הפולנית. כל התלמידים היו יהודים. הייתי תלמיד מצטיין. [בבית הספר] לא היו שום לימודי דת. רק לימודים כלליים. לא היה משהו יהודי. למדנו מהספרים הפולניים.

בקובל היתה קהילה יהודית גדולה. רוב הקהילה היו יהודים-בעלי חנויות ובעלי מלאכה. היה עיתון ביידיש. היו הצגות תיאטרון ביידיש. היו חסידים ויהודים רגילים. לרבי מטריסק היתה "חצר" גדולה עבור החסידים שלו. רוב האוכלוסייה היתה רגילה. חלק הלכו להתפלל כל בוקר, אבל הרוב היו "עמך"- מסורתיים כאלה. היו הרבה תנועות ציוניות: החלוץ הצעיר, פרייהייט ("דרור"), השומר הצעיר היתה תנועה חזקה מאוד. היה "קיבוץ-הכשרה", צעירים שהתכוננו לעליה לארץ ישראל.

אני הייתי בפרייהייט, שהיו קרובים לחלוץ הצעיר. בבית לא דברו על עליה לארץ-ישראל, כי זה היה יקר מאוד. רק עשירים יכלו לנסוע. מי שהיה בתנועה ועבר הכשרה, קיבל סרטיפיקט. אני לא הספקתי להגיע להכשרה, הייתי ילד צעיר מאוד, אבל הסתובבנו אצלם הרבה, בייחוד כשבאו שליחים.

האוכלוסייה בסביבת קובל היתה אוקראינית, אבל הפקידות בעיר היתה פולנית. בעיר שלנו היו פקידים פולנים ויחידה צבאית פולנית, אבל התרחקנו מהם. הילדים של הפולנים היו אנטישמיים. היחסים בין היהודים והפולנים לא היו טובים. היינו מתרחקים מהפולנים. הם היו באים ליום-שוק, מביאים את הסחורה שלהם. בשוק שלטו הסוחרים היהודים. היה בחור פולני שהיה עובר ליד הבית שלי ותמיד הלכנו מכות. הוא לא אהב יהודים. לא היה מגע בין היהודים והגויים. התרחקנו מהגויים.

כילד אהבתי לשחק כדורגל. אהבנו מאוד כדורגל. היה איזה רב שבא אלינו הביתה ללמד אותי יהדות ואני ברחתי לשחק כדורגל ואמא כעסה עלי.

ב 1939, כשפרצה המלחמה, הסובייטים השתלטו על אוקראינה עד לבוב. אז התחלנו ללמוד בבית הספר ביידיש. אסור היה ללמד בפולנית. בגימנסיה "קלרה ארליך" לימדו ברוסית וארגנו שם קומסומול- תנועת נוער קומוניסטית. המארגנת היתה אשתו של קצין רוסי. הפעילות הציונית נפסקה כליל. הרוסים שלחו לסיביר את מי שנחשבו ציונים. כשנכנסו הרוסים אנחנו שמחנו. העדפנו אותם על הפולנים. לא ידענו הרבה על מה שקורה תחת שלטון הגרמנים. על מחנות-ריכוז לא שמענו, אחרת אולי גם ההורים היו בורחים לרוסיה.

היהודים המשיכו להתפלל כמו קודם, למרות שהשלטון הרוסי היה אנטי-רליגיוזי. בעיקר התפללו בשבתות ובחגים. אבא המשיך לעבוד כחייט. גם בעלי החנויות המשיכו כרגיל.

כשנכנסו הגרמנים (יוני 1941) ידענו שחברי הקומסומול, 30 איש בערך, תלמידי בית ספר, יהיו קורבנות ראשונים. המדריכה הרוסייה הציעה שכולם ייסעו אל העיר שלה.

הפרידה מההורים היתה קשה מאוד. אמא באה לרכבת והביאה לנו אוכל. ההורים ידעו מה שמחכה לקומוניסטים וסמכו על המדריכה שלנו. ההורים היו לא צעירים. אבא היה כמעט בן 60. הם היו עייפים ולא חשבו לנסוע. חבל. היו לי שתי אחיות קטנות, בנות 8 ו-9. הן נשארו עם ההורים.

משפחות הקצינים הרוסים נשלחו ברכבות לרוסיה. קובל היתה עיר של רכבות. המדריכה נסעה איתנו לעיר שלה. האח הצעיר שלי נסע יחד אתי. אחותי יפה נסעה למחרת. הגענו למה שפעם היה גבול רוסיה-פולניה ושם עצרו את הרכבת. לא רצו לקחת את האזרחים הפולנים. התחילה פתאום הפצצה גרמנית ואז הרכבת נסעה הלאה [עם האזרחים הפולנים].

עוד יהודים מקובל הספיקו לברוח. ידעתי שאחותי ברחה, אבל לא פגשתי אותה ברוסיה. חבל, יכולתי לעזור לה. אחותי ופליטים נוספים התיישבו [ברוסיה] בכפרים ריקים שתושביהם הגרמנים נשלחו לסיביר. אחותי עבדה קשה בכפרים האלה שהגרמנים עזבו אותם.

נסענו ברכבת עד סטלינגרד. חשבנו, רצינו ללמוד בתיכון בסטלינגרד. פתאום קראו לי לקומיסר (מפקד היחידה הצבאית) ואמרו שבתור נערים קומוניסטים עלינו להתגייס לצנחנים. המדריכה רצתה שנלמד, אבל לא יכלה להתערב. מכיוון שעוד לא מלאו לי 18, אמרתי לעצמי "אם אני אכנס לשם, אז גמרתי עם החיים שלי". התאספנו והחלטנו לנסוע ברכבת – היו הרבה רכבות פליטים – ונסענו לאוזבקיסטן.

אחי ואני עבדנו בבית חרושת לנשק בארמיז'אן (שם עיר). זה לא מצא חן בעינינו ועברנו לטשקנט. שם כבר היו חיים אחרים. עיר גדולה. היו הרבה יהודים בוכרים. שכונה שלמה. נרשמנו לטכניקום לאלקטרוניקה. ידענו שבצבא הרוסי צריכים טכנאי אלקטרוניקה. קיבלנו אישור מהמפקד הצבאי המקומי וכך היינו מוגנים. אני ואחי התחלנו לעבוד במאפיית בייגעלעך. [מתאר איך עושים את הבצק]. היינו אופים יותר בייגעלעך מהדרוש ואת העודף היינו מוכרים בשוק השחור וקונים במקום זה אוכל אחר-בשר, נקניקיות, דברים כאלה. אנשים בטשקנט סבלו רעב. אני הייתי מסודר. גרנו אצל גויה שהיתה אשת-כומר, אלמנה. היה לה חדר אחד ובו גרנו אני, אחי וחבר שלי, שהיום הוא בכפר יונה. היא אהבה אותנו ואנחנו פירנסנו אותה. היתה אשה זקנה ולא היה לה מה לאכול.

היינו עושים נשפים - היתה לנו קְבֵרָה של בנים ובנות, רק יהודים- כאילו שאין מלחמה. היו הרבה בנות בוכארויות. חייתי לא רע בטשקנט. תיאטרון, אופרה היה בזול. הייתי לבוש יפה. זה המקום שבילינו בו הכי הרבה.

[במשך כל השנים האלה] לא שמענו שום דבר על מה שקרה בפולניה. לא קיבלנו מכתבים מהבית. שום דבר. בטשקנט פגשנו הרבה חולים ופצועים ומזה ידענו שיש מלחמה בין הרוסים והגרמנים. על פולניה לא ידענו. הפולנים לא הלכו לצבא הרוסי. הקימו צבא פולני ברוסיה והיה יחס ליברלי לפולנים. הם נחשבו בני-ברית של הרוסים.

בשנת 1946 חזרתי לפולניה. כל היהודים מהאיזור שלי בטשקנט רצו להגיע לארץ ישראל, אבל זה לא היה אפשרי מרוסיה. אסור היה לדבר על זה בגלוי. מי שדיבר, נשלח לסיביר. היו שם מלשינים. ואז נרשמנו לחזור לפולניה.

לא רצינו לחזור לקובל, שהיתה שייכת לרוסיה. לא ניסינו לחפש בני משפחה. אז כבר ידענו שהשמידו את כל היהודים. זה נודע לנו עוד בטשקנט. החזרה לפולין היתה מאורגנת על ידי קומיטאט מיוחד. נסענו ישר לפולניה, לרוסטוב ולוורשה.

הקמנו גרעין במסגרת "גורדוניה" שנועד להגיע לקיבוץ מצובה. נסענו לגרמניה ומשם לצרפת ומשם הגענו לארץ ישראל באונית מעפילים. היינו צריכים להיזהר מהאנגלים. אחותי התחתנה ברוסיה והגיעה לארץ עם ילדה. היא גורשה לקפריסין. אנחנו הגענו כשהמדינה כבר היתה, ישראל כבר היתה עצמאית.

כשהגענו לתל-אביב, חשבתי להגיע למצובה, אבל אז התחילו להקים את צבא ההגנה לישראל ולקחו אותי מהאונייה ישר לבסיס חיל האוויר בחצור, כטכנאי רדיו. כשהייתי בפולניה, אני למדתי רדיו בבית ספר של רשת אורט. צורפתי למטוס של עזר וייצמן, בכדי לטפל ברדיו. הייתי בחצור ביחידה 101 שעשו את ההפצצות העיקריות נגד המצרים. משם עברנו לרמת-דוד. אחר כך עברתי לחיל חימוש.

שירתי בצבא עד שנת 1950 והשתחררתי.

כשהשתחררתי, פניתי לגופים שעזרו לחיילים ללא משפחה. גרתי בקרוון על הכרמל הצרפתי, קרוונים לחיילים משוחררים. התחלתי לחפש עבודה. עבדתי בבנין. עברתי קורס תפסנות. בנינו וילה של המשפחה של אבא אבן בכרמל. אחר כך עזבתי את חיפה. אחותי גרה בהוד השרון. גיסי עבד בבנין ואחותי היתה טבחית בבית אבות. הלכתי לעבוד אצל סוחר ירקות. למדתי נהגות והייתי מחלק ירקות בחנויות. היה לי בן-דוד שעבד בבית החולים תל השומר והוא עזר לי להיכנס לעבוד בתל השומר כמנהל חשבונות – למדתי עוד ברוסיה. שם עבדתי שמונה שנים. בגיל 65 יצאתי לפנסיה, אבל לא עזבתי את תל השומר. היו שם דירות ששייכות לעמותה עבור רופאים ואחיות והייתי האחראי על הדירות האלה. שם עבדתי הרבה שנים.

לאחותי היתה שכנה בהוד השרון והיא הכירה את מי שנעשתה אשתי, זלדה, שגרה במגדיאל. התחתנו ב 1956. שכרנו דירה ברמת גן. שנה אחרי החתונה נולד הבן, מוטי-מרדכי, על שם אבא שלי. שנתיים אחרי החתונה נולדה הבת, מלכה, על שם אמא של אשתי. מהבן יש לי נכד בן 17 ונכדה בת 15. אני גר ליד הבת, דירה שכורה מעל הדירה של הבת.

הבת סיימה את תיכון בליך בהצטיינות, למדה באוניברסיטה משפטים ועבדה עד שילדה בת, שהיום בצבא, ואחר כך בן ועכשיו יש לה גם ילד בן 4.

הבן למד בירושלים הנדסה וביוגיה ועובד בקיבוץ ארז כמהנדס אחראי על בית החרושת. הילדים שלי למדו תמיד היטב. אני השתדלתי לעזור כספית ולא להפריע להם. סיפרתי לילדים על אבא שלי. במה הוא עבד. אני חושב שהילדים יודעים מה אני עברתי.

אחותי הגדולה נפטרה בישראל לפני כמה שנים. השאירה משפחה יפה, שלושה ילדים ונכדים. אח צעיר ממני בשנתיים גר בבית אבות בראשון לציון.